

studiehefte

NORRØNT OG MODERNE NORSK

Jostein Christensen og Asbjørn Odin Aag

KublaKan

KublaKan 2021

Jostein Christensen og Asbjørn Odin Aag

Denne publikasjonen kan fritt benyttes av skoler og elever. Referanse til denne kilden kan skrives slik:

Christensen, Jostein og Asbjørn Odin Aag. «Norrønt og moderne norsk. Studiehefte». KublaKan 2021, <https://kublakan.no/wp-content/uploads/2021/11/KublaKan-studiehefte-norrønt-og-norsk.pdf>, nedlastet [fyll inn dato]

Siden dette er en kilde hentet fra internett, må du også oppgi nedlastingsdato, om du benytter studieheftet på skriftlig eksamen. Henvendelse om utgivelsen kan rettes til post@kublakan.no.

Kort språkhistorisk oversikt

Et kompetansemål i norskfaget er at du skal kunne *bruke fagspråk til å beskrive særtrekk ved norske sammenlignet med svenske, danske og ikke minst norrønt*, som det skal handle om her. Hvis du følger den gamle læreplanen, står det at du skal kunne *gjøre rede for noen sentrale likheter og forskjeller mellom norrønt og moderne norske språk*. Du skal altså kunne sammenligne det språket man brukte i Norge fra ca. 700-1350 – *norrønt* – med språket vi snakker og skriver i Norge i dag.

La oss se på en svært forenklet oversikt over den norske språkhistorien før vi begynner:

Det språket man brukte i Norge og i våre naboland fra rundt år 200 til 500 kaller vi *urnordisk*.

Urnordisk (200-500)

Dette språket var, som navnet antyder, felles for *bele* Norden, og det var preget av ganske lange ord, med mange stavelser. For en moderne leser virker nok dette språket fremmed. Et eksempel på et urnordisk ord er «witadahalaiban», som betyr «forsørger», eller «en som skaffer brød».

Synkoptiden kaller vi grovt sagt tiden mellom år 500 og 700. I løpet av denne perioden forandret språket seg veldig, og vi gikk fra *urnordisk* til *norrønt språk*. Det viktigste som skjedde her var, litt forenklet sagt, at ordene ble kortere, og at en del vokaler forandret seg. Man sluttet å uttale trykklette endevokaler – altså vokaler i slutten av ord, som man ikke man la noe trykk på når man snakket. I det urnordiske ordet for «gjest» - «gastiR¹», forsvant for eksempel i-en, siden det ikke var noe trykk på den. Derfor ble dette ordet forkortet til «gestr» på norrønt². Vi ser at ordet «gastiR» har to stavelser «gast-iR», mens ordet «gestr» bare har én stavelse. I det samme eksempelet ser vi også at vokalen -a i «gastiR» på urnordisk, har forandret seg til en -e i det norrøne ordet «gestr». Noe slikt skjedde med svært mange ord, og det at ordene både ble kortere og at vokaler endret seg, gjør at norrønt føles som et helt annet språk enn urnordisk.

Synkoptid (500-700)

Fordi man hadde fjernet så mange trykklette vokaler (slik som i-en i «gastiR»), havnet ofte mange konsonanter ved siden av hverandre på norrønt. Det gjør at det norrøne språket har mange ord med *flere konsonanter etter hverandre*. Det urnordiske ordet «walluR» (som betyr «voll» eller «slette»), ble på norrønt til «vøllr». Enkelt oppsummert: I årene mellom år 500 og 700 ble ord kortere, og vokalene i mange ord forandret seg. Når vi kommer til ca. år 700, har vi det språket vi i dag kjenner som norrønt.

¹ Man regner med at R-en i slutten av urnordiske ord ble uttalt på en litt annen måte enn R-en i slutten av norrøne ord, og derfor markerer man ofte R-er i urnordisk med stor bokstav, for å skille dem.

Språket forandret seg ikke likt over alt, og dette førte til at vi i løpet av norrøn tid, sannsynligvis fra 800-tallet og fremover, for første gang fikk *dialektforskjeller* i det skandinaviske området. På denne tiden begynte dialektene på Østlandet og Vestlandet i dagens Norge for alvor å skille seg fra hverandre, og det er derfor dialekter i Øst- og Vest-Norge fortsatt er så ulike i dag.

Norrønt språk er enkelt sagt det språket man brukte i Norge (og i nabolandene våre) fra ca. 700-1350, over en periode på mer enn 500 år. Det er *dette språket* eddadikt, skaldekvad og sagaer er diktet på. Det var dette språket vikingene brukte, og det var også dette språket den norrøne litteraturen ble skrevet ned på litt senere, på 1200-tallet. Din jobb er å kunne sammenligne dette norrøne språket, med det vi bruker i Norge i dag. Før vi gjør det, bør vi imidlertid nevne enda to perioder: Mellomnorsk tid, og dansketiden.

**Norrønt språk
(700-1350)**

Mellomnorsk tid pleier vi å si er fra 1350-1536, fra svartedauden til reformasjonen, da danskene for alvor tok over Norge. Med svartedauden døde antagelig rundt halvparten av landets befolkning, og Norge mistet i særlig stor grad folk som kunne lese og skrive. De som skriver etter 1350 skriver annerledes enn de som skrev 100 år før, sannsynligvis fordi de manglet kunnskap om den gamle og «riktige» måten å skrive på. I løpet av denne tiden tok også utlendinger – dansker, svensker og tyskere – over de viktigste stillingene i samfunnet. Også dét kom til å prege språket vårt, siden språket man snakket her til lands etter hvert ble blandet med danske og svenske ord. I løpet av denne perioden kom det også inn en mengde *lavtyske ord* i språket vårt. Man regner med at rundt 30% av ordene vi bruker i moderne skandinaviske språk i dag kommer fra tysk. Til sammen gjorde alt dette at språket vi brukte på 1500-tallet her til lands var annerledes enn det man hadde brukt 250 år tidligere.

**Mellomnorsk tid
(1350-1536)**

I løpet av *dansketiden* fra 1536-1814 ble *skriftspråket* stadig viktigere, og skriftspråket i Norge endte opp med å bli dansk. En viktig grunn til dette var at Bibelen vi brukte her til lands var skrevet på dette språket. Den skrivemåten som var brukt i Bibelen ble et forbilde for skrivemåten i andre tekster også. Dansk ble også brukt i alle formelle dokumenter og slikt, og innen 1800-tallet var det dansk nordmenn leste og skrev. Å *snakke* dansk begynte man imidlertid aldri med her til lands.

**Dansketiden
(1536-1814)**

Norrønt og moderne norsk – likheter og forskjeller

Skal man sammenligne norrønt og moderne norsk, er det først og fremst *forskjellene* det er interessant å se på. Likevel, siden moderne norsk jo har utviklet seg fra norrønt, finner man selvsagt også en del *likheter* mellom språkene.

Likheter

Den første likheten er at *en del ord og uttrykk er ganske like*. Hvis du kan moderne norsk, vil du automatisk forstå en del norrøne ord, og kanskje også setninger. I uttrykket «beitri er einn fugl i hendi, enn tveir i skogi», er ordene «er», «fugl» og «i» de samme som på moderne norsk. I tillegg går det an å gjette seg til at «beitri» kan bety «bedre» («betre» på nynorsk), «einn» kan bety «én», «hendi» kan bety «hendene» og «skogi» «skog».

Like ord og uttrykk

Ofte er *roten* av ordet lik i norrøne og moderne norske ord, altså starten av ordet – hend-, skog-, og så videre, selv om *endingene* ofte er ulike. Ordet «tveir» er litt vanskeligere, men ut fra konteksten kan man kanskje gjette seg til at det her er snakk om et tall, noe som er riktig. «Tveir» betyr «to», og dermed betyr uttrykket: «Bedre er én fugl i hånden enn to i skogen». Dette ordtaket finnes også på norsk i dag, i en litt annen form: «Det er bedre med én fugl i hånden enn ti på taket».

Roten av ord ofte lik

De samme likhetene ser vi også i uttrykket «eigi er alt gull sem glóar». Ordene «er», «alt», og «gull» på norrønt her, er identiske med de ordene vi bruker i dag. I tillegg kan man gjette seg til at «sem» kan bety «som», og at «glóar» kan ha noe å gjøre med å «gløde» eller «glitre». At ordet «eigi» betyr «ikke», er vanskeligere å skjønne, men vi ser at norrønt og moderne norsk har mange nok likheter til at vi automatisk forstår en del. Mange kunne nok ha gjettet seg til at uttrykket betyr «ikke er alt gul som glitrer», eller som vi ville sagt på moderne norsk: «Det er ikke gull alt som glitrer».

Norrønt og moderne norsk har selvsagt også mange likheter når det kommer til grammatikk. Et eksempel er at *både norrønt og moderne norsk har tre kjønn i substantiv*: hankjønn, hunkjønn og intetkjønn (*en arm, ei bygd, et hus*). Ikke alle språk har tre kjønn. Dansk har for eksempel bare to (*en arm, en pige, et hus*), mens engelsk bare har ett: (*a man, a woman, a house*).

Tre kjønn i substantiv på begge språk

Forskjeller

Det finnes som sagt mange likheter mellom de to språkene, men skal man sammenligne de to, er det mye bedre å undersøke forskjellene. Noen forskjeller er ganske tekniske og vanskelige å lære seg, mens andre er svært enkle. Her skal vi se på forskjellene på språkene når det gjelder *kasus og ordstilling, verbbygning, skrift og uttale, og ordtilfang*, altså hva slags ord som finnes i de to språkene.

Kasus og ordstilling

Den aller viktigste forskjellen på norrønt og moderne norsk er kanskje det at *moderne norsk er et ordstillingsspråk mens norrønt var et kasusspråk*. Det dreier seg altså her om to helt ulike språkssystemer. Ordstillingsspråk og kasusspråk oppfører seg svært ulikt.

Moderne norsk er det vi kaller et *ordstillingsspråk*. Det betyr enkelt sagt at det er rekkefølgen på ordene i en setning, som avgjør hva setningen betyr. Denne setningen: «Olav slo Eirik» betyr for eksempel noe annet enn setningen «Eirik slo Olav», selv om ordene som disse to setningene er bygget opp av, er nøyaktig de samme, nemlig «Olav», «Eirik» og «slo».

**Ordstillingsspråk
(moderne norsk)**

I et ordstillingsspråk slik som norsk er det altså rekkefølgen ordene står i som viser oss hvem det er som gjør hva i en setning. På norsk er det vanlig at subjektet, den som gjør noe, litt forenklet sagt – i dette tilfellet «Olav» – kommer først i setningen. Det direkte objektet – den som blir gjort noe med, i dette tilfellet «Eirik» – kommer etter verbalet, som i denne setningen er «slo».

Hvis det står «Olav slo Eirik» er det altså Olav som er subjektet – den som gjør noe. Står «Eirik» først, antar vi at det er «Eirik» som er subjekt, og at «Olav» derfor er direkte objekt i setningen – den som i blir slått.

Mange av verdens språk er i våre dager ordstillingsspråk, hvor rekkefølgen på ordene altså er det som gjør at vi forstår hva en setning betyr. Norsk, svensk, dansk, engelsk, fransk, spansk og portugisisk, er for eksempel alle ordstillingsspråk.

Andre språk er ikke ordstillingsspråk, men kasusspråk. Eksempler på kasusspråk er språk som tysk, russisk, albansk, tyrkisk, islandsk, finsk, samisk, persisk, og ikke minst norrønt.

**Kasusspråk
(norrønt)**

Ordstillingspråk og kasusspråk er på mange måter litt som to ulike operativsystemer, som Windows og OS X. Til syvende og sist gjør de den samme jobben – de gjør kommunikasjon mulig – men de oppfører seg litt ulikt, de er bygget opp på litt forskjellige måter.

I kasusspråk er det nemlig ikke først og fremst rekkefølgen på ordene som avgjør hva en setning betyr, eller hvem det er som gjør hva i en setning. I stedet er det viktige *hvordan visse ord blir bøyd*. Særlig gjelder dette ordklassene *substantiv* - ord som «kvinne», «hest», «Eirik», og så videre; *adjektiv* – ord som «fin», «stor», «langt», og så videre; og *pronomen* – ord som «han», «hun», «vi» «dere», og så videre.

På et kasusspråk som norrønt har et substantiv flere ulike former – ulike måter man kan bøye ordet på. Vi kan bruke det norrøne navnet «Eirik» som et eksempel. Dette navnet, som er et substantiv, kan på norrønt bøyes på forskjellige måter, i forskjellige kasus, som det heter. Man kan si «Eirikr» «Eirik», «Eiriks», eller «Eiriki».

Det som avgjør hvilken form av ordet «Eirik» man skal bruke i en setning på norrønt har vanligvis å gjøre med hva slags setningsledd ordet er en del av, altså om Eirik er subjektet i setningen – den som gjør noe –, eller det direkte objektet – den som blir gjort noe med – og så videre.

«Eirikr», med -r til slutt, bruker man for eksempel når dette ordet er subjekt i en setning, når Eirik er den som gjør noe. Setningen «Eirikr sló Olaf», betyr «Eirik slo Olav». Her er det ikke rekkefølgen ordene kommer i, men måten ordet «Eirik» er bøyd på, med en -r-en i slutten av ordet –«Eirikr» – som viser at Eirik er den i setningen som gjør noe.

På norrønt kan vi godt endre rekkefølgen på ordene, uten at betydningen blir forandret. Sier vi «Ólaf sló Eirikr», så betyr setningen fortsatt det samme. Også her er det Eirik som slo Olav, og ikke motsatt. Grunnen til at setningen betyr det samme selv om vi endrer på rekkefølgen, er at norrønt, var et kasusspråk, og på et kasusspråk er det som sagt ikke rekkefølgen på ordene, men hvordan ordene er bøyd som er viktig.

Hvis vi vil si «Olav slo Eirik» på norrønt, hjelper det altså ikke å endre rekkefølgen på ordene. Det vi må gjøre, er i stedet å gjøre om på bøyningene, for å få frem hva vi mener. Det riktige blir «Ólafr sló Eirik». Nå har ordet «Eirik» fått rollen som direkte objekt i setningen – som den som blir gjort noe med, enkelt sagt, og da må ordet bøyes på en annen måte, – uten denne -r-en til slutt. Måten ordet «Eirik» er bøyd på – uten noen ekstra -r i slutten av ordet, – er det som viser at «Eirik» er direkte objekt her, altså den som i dette tilfellet ble slått, i dette tilfellet.

Videre, hvis jeg gir noe *til* Eirik – en kniv, for eksempel, blir det slik: «**Ek** gef **Eiriki** **Kníf**» – «Jeg gir (til) Eirik kniv», direkte oversatt. Her har ordet «Eirik» rollen som indirekte objekt – den eller det i setningen som blir gitt noe, eller som noe blir gjort til fordel for. Da bøyes dette ordet med en -i til slutt på norrønt.

Det viktigste her er ikke å huske de konkrete eksemplene, men å forstå *hovedprinsippet* - at et kasusspråk som norrønt fungerte litt annerledes enn moderne norsk når det gjelder hvordan mening ble skapt i setninger.

La oss si det enda en gang, men denne gangen med litt mer fagspråk: I kasusspråk er det hvordan vi bøyer visse ord som avgjør hva en setning betyr. Det viktige er ikke rekkefølgen på ordene, men hvilke endinger vi bruker, om det står «Eirik», «Eirik» eller «Eiriki», for eksempel.

«Eirik», «Eirik» og «Eiriki» er eksempler på tre ulike *kasus* man kan bøye dette ordet i, **nominativ**, **akkusativ** og **dativ**. I tillegg finnes det på norrønt en fjerde kasus – genitiv, som man blant annet bruker for å vise at noe «hører til» et eller annet.

«Hva slags kasus et ord skal bøyes i», henger sammen med «hva slags funksjon ordet skal ha i setningen», litt forenklet sagt. «Eirik» er **nominativsformen**. Hvis ordet har denne formen, vil Eirik alltid være *subjektet* i en setning, uansett hvor i setningen ordet står. «Eirik» sló Olaf» eller «Ólaf sló Eirik» – begge betyr «Eirik slo Olav». «Eirik, uten -r til slutt», er **akkusativsformen** av det samme ordet. Denne formen brukes når ordet står som DIREKTE OBJEKT» – «Ólaf sló Eirik», «Eirik sló Olaf» – begge betyr «Olav slo Eirik».

Nominativ

Akkusativ

Dativsformen av ordet, er «Eiriki». Denne formen brukes når ordet «Eirik» spiller rollen i setningen som den som blir gitt noe. «Ek gef Eiriki kníf»

Dativ

Til slutt har vi **genitivsformen** av ordet Eirik, nemlig «Eiriks», med en -s til slutt. «Þat er knífr Eiriks» betyr «Det er Eirik sin kniv» eller «Det er kniven til Eirik». Her er ordet Eirik bøyd med en -s til slutt, noe som lar oss forstå at kniven som det snakkes om i setningen tilhører Eirik.

Genitiv

Dessverre er det ikke så enkelt som at alle ord på norrønt bøyes likt som ordet Eirik, som vi har brukt som eksempel her. Det finnes flere måter å bøye ord på, men prinsippet er det samme. På norrønt bøyd man visse ord i ulike kasus for å kommunisere og vise hvem som gjør hva i en setning, og dette gjør vi ikke lenger på moderne norsk i dag.

Kort oppsummert: En viktig forskjell på norrønt og moderne norsk er altså at de to språkene følger ulike prinsipper for «hvordan man skaper mening i setninger». Norsk er et ordstillingsspråk, hvor «rekkefølgen ordene kommer i» er det viktige. Norrønt var et kasusspråk, hvor man i stedet skapte mening ved å bøye visse ord på bestemte måter – ved å bøye dem i ulike kasus.

Bøying av Verb

Verbbøying i personer og tall

Også verbbøyingen var mye mer komplisert på norrønt enn den er på moderne norsk. Den viktigste forskjellen er at man *i norrønt bøyer verb i personer og tall*. Dette er lettest å forklare hvis vi tar veien via engelsk. La oss ta et verb som «å være». På norsk bruker vi i presens (nåtidssform) ordet «er», uansett hvem eller hva det gjelder: «jeg **er**», «du **er**», han/hun/det **er**», «vi **er**», «dere **er**», «de **er**». Vi forandrer ikke på ordet «er», uansett hvem som **er**.

På engelsk er dette litt annerledes. Der sier vi at «I **am**», mens «you **are**», og he/she/it **is**». I flertall bruker man på engelsk alltid «are»: «We **are**», «you **are**», «they **are**». Vi ser at man på engelsk bøyer et verb som «er» på ulike måter, alt etter hvilken *person* som **er** (om det er *jeg, du* eller *han/hun/det*), og *hvor mange* som er (om det er «jeg» eller «vi», «hun» eller «dem»).

Vi har altså fire måter å si «er» på i engelsk. På spansk, for eksempel, har man seks: «yo **soy**» (jeg er), «tu **eres**» (du er), «el/la **es**» (han/hun er), «nosotros **somos**» (vi er), «vosotros **soís**» (dere er), «ellos/ellas **son**» (de er). Spansk og engelsk er to eksempler på språk som bøyer verb i personer og tall.

Norrøn verbbøying

På norrønt gjorde man det samme. Der heter det «ek **em**» (jeg er), «þú **ert**» (du er), «hann **er**» (han er), «vér **erum**» (vi er), «þér **eruð**» (dere er), og «þeir, þær eller þau **eru**» (de er), alt ettersom om «de» består av «bare menn», «bare kvinner», eller «en blanding».

norsk	engelsk	spansk	norrønt
jeg er	I am	yo soy	ek em
du er	you are	tu eres	þú ert
han / hun / det er	he / she / it is	el / la es	hann er
vi er	we are	nosotros somos	vér erum
dere er	you are	vosotros sóis	þér eruð
de er	they are	ellos / ellas son	þeir, þær eller þau eru

En annen forskjell mellom verb­bøyningen på norrønt og moderne norsk er dette: På norrønt gikk det an å markere at man tvilte på noe, eller var usikker på noe, ved å bøye verb i det som kalles *konjunktiv*. Dette gjør vi ikke lenger på moderne norsk. Konjunktiv ble brukt for å vise at det man sa var litt usikkert, enten det var snakk om noe man ønsket seg, men som man ikke visste om man kom til å få, eller om man snakket om noe hypotetisk, eller noe man kanskje tvilte på om var reelt. Man hadde enkelt sagt en egen måte å bøye verb på, for å uttrykke at ting var litt «oppe i lufta».

Konjunktiv

La oss tenke oss at en person som snakket norrønt ville si dette: «Hun fortalte meg at du **var** den beste legen her i byen», og samtidig ønsket å markere at han eller hun ikke var helt sikker på om dette faktisk var sant. Da personen ha bøyed verbet «var» på en annerledes måte enn hva som var vanlig – ikke i det man kaller indikativ «þú var», men i *konjunktiv* – «þú værir».

norrønt	Hon sagði mér, at þú værir beztr læknir hér í staðinum
norsk	Hun sa meg at du visstnok er den beste legen her i byen

Måten verbet ble bøyed på her ville altså ha vært det som markerte at den som snakket var litt usikker.

På moderne norsk bøyer vi ikke lenger verb i konjunktiv for å markere tvil eller usikkerhet om noe. I stedet må vi på moderne norsk vanligvis bruke ekstra ord, som «visstnok er» eller «angivelig er, for eksempel. På moderne norsk kunne setningen kanskje ha blitt noe sånt som dette: «Hun fortalte meg at du angivelig er den beste legen her i byen», eller «Hun fortalte meg at du vistnok skal være den beste legen her i byen».

På norrønt trengte man ikke slike ekstra ord. Man kunne i stedet bare bøye selve verbet på en annen måte – i konjunktiv.

Bøying av personlig pronomen

Når det gjelder *personlige pronomen* i norrønt, ord som «jeg», «meg», «han», «oss», «dere», og så videre, er det særlig verdt å merke seg to forskjeller fra moderne norsk.

Den første er at norrønt har tre ulike former for det vi kaller «tredje person flertall», altså for ordene «de» og «dem». I setninger som «De spiser», «De kom i går» og «De har bodd her lenge» på moderne norsk, bruker vi bruker vi det personlige pronomenet «de», uansett om gruppen vi snakker om består av bare menn, bare kvinner, eller en blanding.

Tre former for
tredje person
flertall

På norrønt hadde man tre ulike måter å si «de» på. Var det kun menn i den gruppen man snakket om, sa man «þeir». Var alle kvinner, brukte man ordet «þær» i stedet. Hvis «de» var en gruppe med «både menn og kvinner», sa man «þau».

Hvis det for eksempel står at «þeir eru» så betyr dette altså «de er», og at «de» i dette tilfellet er utelukkende menn. «þær eru ...» betyr også «de er», men her viser «de» til en gruppe på to personer eller flere, som alle er kvinner». Også «þau eru» betyr «de er», men her er «de» en blandet gruppe, bestående av *både* kvinner og menn.

Den andre tingen vi kan nevne om personlige pronomen på norrønt er dette: I moderne norsk finnes det både entallsformer av personlige pronomen - «jeg», «du», og «han», «hun» eller «det», og det finnes flertallsformer – «vi», «dere» og «de». På norrønt hadde man i tillegg til entallsformer og flertallsformer, en egen *totalsform* – det man kaller *dualis* - for pronomen i første og andre person, eller sagt enklere, for former som «vi to» og «dere to»

Totallsform -
dualis

På norrønt sa man «ek em» («jeg er») i entall, og «vér erum» («vi er») i flertall, men «vi» i flertall, altså «vér» i dette tilfellet, viser til en gruppe på minst tre personer. Hvis man med «vi» mente

bare to personer – altså den som snakket og én til, brukte man totallsformen «VIT», slik at det ble «vit erum» – «vi to er».

Det samme gjaldt personlige pronomener i 2. person. «þu ert» betød «du er», i entall. I flertall het det «þér eruð» - «dere er», men dette ble kun brukt når ordet «dere» viste til en gruppe på tre personer eller mer. Ville man si «dere» som i «dere to», måtte man bruke den egne totallsformen. Da sa man «þit eruð» – «dere to» er.

Det er altså en forskjell på moderne norsk og norrønt: På moderne norsk har vi entall og flertall når det gjelder personlige pronomener. På norrønt hadde man entall, flertall og totall.

Skrift og uttale

Norrønt hadde enkelte bokstaver og lyder som ikke lenger brukes på moderne norsk. Det første å merke seg er at norrønt hadde tre bokstaver – þ, ð, ǫ – «thorn», «edd» og «o med kvist», som vi ikke har på det språket vi bruker i dag.

þ, ð, ǫ

Thorn, edd og o med kvist

Thorn, «þ», ble uttalt med tungespissen mellom tennene, ustemt, som th-lyden i det engelske «thing». Mange ord som i dag uttales med -t på norsk, hadde «thorn» på norrønt. Ordet «tak», det man har på toppen av hus, ble for eksempel skrevet som *þak*. Guden Tor (med hammeren), ble skrevet som þorr.

«Thorn»

Edd, ð, uttales også med tungespissen mellom tennene, men stemt, som i starten av det engelske ordet «this». Denne lyden fant man ofte i *slutten* av ord, og på moderne norsk er lyden vanligvis erstattet av en vanlig -d. Det norrøne ordet for bord var «borð». Sverd ble skrevet «sverð».

«edd»

Bokstavene «thorn» og edd finnes fortsatt i det islandske alfabetet i dag, og «thorn» går faktisk så langt tilbake som til det norrøne runealfabetet futhork, som man brukte lenge før kristendommen kom til Norge på 1000-tallet.

«O med kvist», «ǫ» ble uttalt som en slags «å», men ekspertene tror den ble uttalt som en «å» som lignet litt mer på «a» enn den å-en vi har i dag. Norrønt hadde altså *to* typer å-lyder: «o» (som ble uttalt som «å») og «ǫ». Senere kom disse to lydene til å smelte sammen til det som i dag én lyd: «å».

«O med kvist»

Disse tre lydene og bokstavene har altså forsvunnet. *Prinsippet om forenkling* er sannsynligvis det som styrer denne utviklingen. Det er mer «slitsomt» å si «þak» enn «tak», mer «slitsomt» å si «sverð» enn «sverd». Siden det er liten forskjell på «å» og ««Q», er det også enklere å la være å skille mellom disse, og heller bare bruke én og samme lyd i alle ord.

Noe lignende skjer med «kj» og «skj» - lydene i dag. Fortsatt er det mange som uttaler «kjøkken» og «skjære» forskjellig, men blant yngre folk merker man i dag en tendens til at skj-lyden, som er enklere å uttale, tar over, slik at mange unge i dag sier «skjøkken» istedenfor «kjøkken». En dag vil sannsynligvis også kj-lyden forsvinne, akkurat som lydene «thorn», «edd» og «o med kvist» har gjort.

Ingen kj- eller skj-lyd på norrønt

Mens vi snakker om kj- og skj: Slike lyder, som vi uttaler i starten av ord som «kjøkken» og «skjære», fantes ikke på norrønt. Disse kom inn i språket vårt senere. I stedet uttalte man i norrøn tid alle lydene hver for seg. Ordet «skjoldr» (skjold) ble for eksempel uttalt med alle lydene i starten «-s-k-j-oldr» og det samme med ordet «skilja» (å skille), som ble uttalt «s-k-ilja».

hv- uttalt som en egen lyd

På norrønt uttalte man h-en i starten av ord der h-en på moderne norsk er stum. Ordet «hvat» (hva) ble for eksempel uttalt med en tydelig «h» i starten av ordet. Etter hvert ble denne lyden, som jo ikke er den enkleste å uttale, forenklet, enten til «va-» eller til «ka». Ordet «hvar» (hvor) på norrønt ble til «vor» eller «kor» på moderne norsk. Vi ser at den norrøne hv-lyden enten er blitt til en ren v, eller til en k på norrønt. Ingen nordmann uttaler lenger h-en, men den gamle *skrivemåten* med -h i starten av ordet har holdt seg helt frem til i dag. Derfor skriver nordmenn «hva», «hvor», «hvem» også videre på bokmål, uten å faktisk uttale h-lyden når de snakker.

-ld og -nd ble uttalt i slutten av ord

På norrønt uttalte man også -ld og -nd som to egne lyder i slutten av ord, slik at de moderne norske ordene «kveld» og «sand» ble uttalt som «kvel-d» og «san-d» (eller «san-dr»). Senere, i mellommorsk tid, forandret dette seg. I noen dialekter fikk man det man kaller en *alveolar uttale*: «kvell» og «sann». Andre steder fikk en *palatal uttale* av slike ord: «kvejl» og «sajnn». I noen få dialekter uttaler man faktisk fortsatt -ld og -nd i slutten av ord også i dag. I slike dialekter har

altså den norrøne uttalen blitt bevart. Uansett ser vi at også her har den norrøne skrivemåten blitt beholdt, mens uttalen har forandret seg hos nordmenn flest.

O ble uttalt som «Å»

På norrønt uttalte man bokstaven «o» som en «å», slik det også er vanlig å gjøre i de fleste europeiske språk i dag. På grunn av dette sier vi på moderne norsk fortsatt «kånge» og ikke «konge»; «å kåmme», og ikke «å komme»; «såpp», og ikke «sopp». For personer som snakket norrønt var det helt naturlig å uttale o-ene i ord som «kønungr (konge) og «kōma (å komme)» som en «å». Slik var det også med ord som vi ikke lenger uttaler med å i dag: Ordet «sólb» ble uttalt som «sÅlb». På moderne norsk (*moderne norsk*) uttales altså noen o-er som «å» og andre som «o». På norrønt var bokstaven «O» alltid var en å-lyd.

U ble uttalt som «O»

Det samme skjedde med U-lyden. På de fleste språk i verden i dag uttales denne lyden som en norsk «o». Det tyske ordet for god - «gut», uttales for eksempel som «got», med samme ord som i det norske «fot». Slik var det også på norrønt. bokstaven «u» ble alltid uttalt som en moderne norsk «o» (slik vi uttaler o-en i ordet «sko»). Det norrøne ordet «stund (stund)», ble altså uttalt som «stond». Vi har beholdt den gamle uttalen av «u» i en del moderne norske ord. Ordet «ung» uttales for eksempel fortsatt som «ong», og «buk» som «bukk». Dette er den norrøne måten å uttale «u» på. I mellomnorsktid, mellom 1350 og 1536, forandret vokalene seg. U har siden da blitt uttalt slik vi sier ordene «brun», «hus», «du», og så videre. Legg merke til at denne forandringen kun skjedde på svensk og norsk, men ikke på dansk. På dansk sier man fortsatt «hos» (hus), «bron» (brun) og «do» (du). For å oppsummere: På norrønt ble «u» alltid uttalt som «o». På moderne norsk uttales «u» noen ganger som «u», og andre ganger som «o».

«f» ble uttalt som både -f og -v

Bokstaven «f» ble uttalt som en moderne norsk «f» i starten av ord, «fara» (reise), og i dobbeltkonsonant, «offra» (ofre). I slutten og midten av ord, ble «f» uttalt som en «v». «Olaf» ble altså uttalt som «Olav», mens «sofa» (å sove) ble uttalt som «såva».

Infinitiver av verb sluttet alltid på -a

Alle verb i infinitiv (å sove, å spise, å være, og så videre), ble på norrønt uttalt og skrevet med -a i slutten av ordet. «marka» (å merke), «skilja» (å skille), «heyra» (å høre), «hafafa» (å ha), «gera» (å gjøre), slutter for eksempel alle på -a. Norrønt hadde infinitivsmarket «at» der vi setter «å» – «at hafafa». Dette ble imidlertid brukt på en annen måte på norrønt enn måten man bruker «å» på i moderne norsk. Vi velger derfor å se bort fra dette her.

Skarre-r fantes ikke på norrønt

I moderne norske dialekter på Sør og Sør-Vestlandet bruker mange skarre-r. Denne lyden kom sannsynligvis til Norge på 1700-tallet. Ingen mennesker i norrøn tid skarret derfor på r-en – med mindre de hadde en talefeil.

Ikke «bløte konsonanter» på norrønt

Langs kysten på Sør- og Sør-Vestlandet, har mange det man kaller «bløte konsonanter» når de snakker: at b,d,g blir til p,t og k. I disse dialektene kan man si «kage» istedenfor «kake», og «gade» istedenfor «gate». Dette fenomenet oppstod på 1400-tallet hos danskene, og spredte seg etterhvert til de delene av Norge som ligger nærmest Danmark. I Danmark har disse bløte konsonantene også gått inn i skriftspråket, slik at de skriver «gade», «kage», og så videre. Her til lands slo imidlertid bløte konsonanter aldri skikkelig til, bortsett fra i de nevnte områdene. Uansett: I norrøn hadde hverken nordmenn eller dansker bløte konsonanter.

I norrøn skrift markerte man *lange vokaler* med aksenttegn

På moderne norsk bruker vi *dobbeltkonsonanter* for å markere at en vokal er kort. I ordet «hatt» markerer de to t-ene at a-en skal være kort – hatt. Skriver vi ordet med bare én -t, blir a-en lang – ha:t. På norrønt gjorde man det motsatt. Der *markerte man i stedet lange vokaler*, ved å sette et *aksenttegn* over dem. I det norrøne ordet «sólf» (sol), er det en aksent over «o-en», som viser at denne lyden skal være lang – so:l. Ordet for å komme, *koma*, skal altså uttales med kort «o», «komma», siden det ikke er noe aksenttegn over o-en som viser at o-en er lang. Det fantes ikke noe norrønt språkråd, og det var ikke slik at alle som skrev norrønt faktisk fulgte disse reglene, men det er dette som er det vanligste man finner i norrøne tekster.

Ordtilfang

Det siste som er verdt å se på hvis man skal sammenligne norrønt og moderne norsk er ordtilfanget, altså hva slags ord som fantes i språket. Veldig mange moderne norske ord har enten utviklet seg fra norrønt, eller så er de like i dag som de var for tusen år siden. I løpet av de siste 700 årene har det norske språket imidlertid også fått inn en del andre ord, som norrøne mennesker ikke kjente til. Derfor finnes det en del ulikheter i mellom de to språkene når det gjelder hva slags ord man finner der.

Mellomnorsk tid - innflytelse fra nedertysk

Den viktigste forskjellen på norrønt og moderne norsk når det gjelder ordtilfanget er at moderne norsk har mange *tyske lånord*. Dette er ord som kommer fra *nedertysk*, eller *lantysk* som man også kaller det. Denne typen tysk ble brukt i Nord-Tyskland, og ligner mer på moderne nederlandsk enn på moderne tysk, selv om de to er i slekt. Nedertysk ble brukt av *hanseatene*, et tysk handelsforbund som dominerte handelen i Nord-Europa, og i Norge, fra 1300-tallet og fremover.

Nedertyske
lånord

Det er altså særlig i mellomnorsk tid, fra ca. 1350 til 1536 at språket for alvor påvirkes av nedertysk. Mange slike ord festet seg fordi tysk ga høy status. Andre tyske lånord ble vanlig fordi de var de eneste ordene man hadde til å beskrive nye ting i samfunnet. Andre igjen kom sannsynligvis inn i språket fordi mange nordmenn i byene, slik som i Bergen, hadde daglig kontakt med tyskere som drev med handel, og ble påvirket av ordene disse brukte.

Mellomnorsk tid

Mange nedertyske ord for en rekke yrker, redskaper og så videre dukket opp i mellomnorsk tid. Eksempler er ord som «kopp», «skomaker», «papir», og så videre. Mange slike ord hadde det tidligere ikke fantes norrøne ord for i det hele tatt.

En annen viktig ting var at vi fikk mange såkalte *anbehetelsesord*, ord som begynner på -an, -be, eller slutter på -het, -bar, og så videre. Ord som «angripe», «anbefale», «beordre», «begrave», «fruktbar», «ærlighet» og «kjærlighet» er eksempler på slike ord. Disse kommer fra nedertysk. De fantes ikke på norrønt, men det finnes svært mange av dem i det moderne norske språket.

Anbehetelsesord

-het

Faktisk ble endelsen *-het* ble etter hvert så vanlig at man begynte å lage helt *nye* norske ord som sluttet på denne måten, uten at det eksisterte noe tilsvarende ord på tysk. Det samme skjedde med endelsen *-else*. Språkeksperterne vet faktisk ikke helt hvor denne endelsen kommer fra, men etter hvert ble det laget veldig mange nye ord som sluttet på denne måten, slik som «forelskelse», «fortvilelse», «begravelse», og så videre.

-else

Til slutt kan det nevnes at enkelte ord som *fantet* på norrønt *endret betydning* i løpet av mellomnorsk tid. Ordet «rik» fantes på norrønt, men betydde «mektig», «sterk» eller «hard». På nedertysk fantes også dette ordet, men her i betydningen «som eier mye». I århundrene etter 1350 forandret betydningen av ordet rik seg til den tyske varianten også i Norge, slik at det å være rik på moderne norsk i dag, ikke lenger betyr det samme som det betydde å være rik på norrønt. For å oppsummere, ser vi at Norge etter 1350 har fått inn svært mange ord fra nedertysk, som ikke eksisterte på norrønt.

Ord som endret betydning

Oppsummering

Når vi sammenligner norrønt og moderne norsk språk er det lett å se én trend som oppsummerer hele språkutviklingen de siste 700 årene: *forenkling*. Nesten alt er blitt enklere på moderne norsk enn det det var på norrønt. Det norrøne *kasusspråket* er blitt erstattet av det moderne norske *ordstillingspråket*, som er en mye enklere måte å bygge setninger på. Verb bøyes ikke lenger i personer og tall som på norrønt, noe som også er en klar forenkling. Vanskelige eller «slitsomme» bokstaver og lyder som «thorn», «edd» og «o med kvist» har forsvunnet. I tillegg har uttalen av flere andre lyder også blitt forandret, og så har det kommet inn svært mange lånord fra nedertysk i løpet av mellomnorsk tid. Alt dette gjør at norrønt og moderne norsk språk er to veldig ulike språk, selv om de også har den del ting til felles.

KublaKan 2021

Jostein Christensen og Asbjørn Odin Aag

Denne publikasjonen kan fritt benyttes av skoler og elever. Referanse til denne kilden kan skrives slik:

Christensen, Jostein og Asbjørn Odin Aag. «Norrønt og moderne norsk. Studiehefte». KublaKan 2021, <https://kublakan.no/wp-content/uploads/2021/11/KublaKan-studiehefte-norrønt-og-norsk.pdf>, nedlastet [fyll inn dato]

Siden dette er en kilde hentet fra internett, må du også oppgi nedlastingsdato, om du benytter studieheftet på skriftlig eksamen. Henvendelse om utgivelsen kan rettes til post@kublakan.no.